

Хомяците в България

Негко Недялков

Хомяците са станали и незаменими домашни любимци (например златистият хомяк, малките (мини)хамстери от род *Phodopus*) и могат да се видят в почти всеки зоомагазин. В миналото са смятани за вредители по стопанските култури и са били избивани с милиони. Били са обект на преследване и лов и заради тяхната кожа.

Днес хомяците стават все по-редки и застрашени в природата, има вече и регистрирани случаи на изчезнали популации от периферията на ареала им. В Европа са разпространени три вида хомяци, като само в България и Румъния могат да се срещнат заедно и трите вида.

Обикновеният хомяк (*Cricetus cricetus*) е най-големият представител от семейството, с тегло 200 – 600 г. (а някои екземпляри по изключение и до 1 кг.), дължина на тялото до 30 см. и относи-

Хомяците (или хамстерите) са малка група от 18 вида средно големи и гребни гризачи, обитаващи откритите и полуоткритите пространства на Евразия. Срещат се в степите и лесостепите на Европа и Централна Азия, а някои видове се изкачват и до високите плата (до 4000 м.н.в.). Други могат да съжителстват и живеят в човешките жилища заедно с други видове синантропни гризачи (домашни мишки и плъхове).

телно къса опашка 4 – 6 см. Окраската е червено-кафеникава по горната част на тялото, а коремът и гърдите са черни, в редки случаи се срещат и изцяло черни (меланисти) хомяци. Видът е разпространен в

по-голямата част от Евразия, ареалът се простира на повече 5500 км. между реките Рейн на запад и Енисей на изток. В миналото е бил широко разпространен, с многочислени популации, но е бил и целенасочено избиван. През първата половина на XX век в Германия, Украйна и Русия са били добивани по няколко милиона кожи от хомяци ежегодно. Видът е изглеждал като „неизчерпаем“ източник на тази суровина докато популациите започнали видимо да намаляват.

Особено критична е ситуацията по западната периферия на неговия ареал – Белгия, Франция, Германия и Холандия. Днес в тези страни видът съществува благодарение на огромните усилия на

много научни и неправителствени организации. Създадени са няколко центъра за размножаване на хомяци с цел подсилване на популациите.

Интересен и поучителен е случаят с Холандия, където през 1999 г. са изловени около 20 хомяка (вероятно последните останали в тази страна) и са размножени в ех situ условия, след това са освобождавани в специално създадени и поддържани площи (агрорезервати).

У нас видът се среща с около 10 находища в Дунавската равнина и Добруджа. През 1901 г. се съобщава за пръв път за фауната на България. от големия наш природолюбител Георги Христович (1863 – 1926), които получава екземпляр, добит от околностите на граг Лясковец. Малко се знае за биологията и екологията на вида у нас. Популацията в България е откъсната и изолирана от съседните популации в Сърбия и Румъния, което го прави изключително уязвим и застрашен.

Обикновеният хомяк живее поединично в просто изкопани жилища, разположени на дълбочина около 1 – 1,5 м., състоящи се от една основна камера и няколко „складови помещения“, в които той трупа запаси от храна за зимата. Към повърхността води един прав вертикален тунел с диаметър на отвора около 10 см. Обикновено женските хомяци имат по-сложно устроени жилища с няколко изхода и входа, които улесняват малките да напускат, а и бързо да се прибират в бърлогата при опасност. Обикновеният хомяк може да има 2 – 3 поколения на година, като бременността трае около 17 – 21 дни, ражда 6 – 12 малки. Едно от последните проучвания

Обикновен хомяк (*Cricetus cricetus*) (снимка Dana Iavorschi)

показва грастично намаляване в репродуктивния потенциал при хомяците, което вероятно е свързано с по-големия стрес и лошата хранителна база (гигиена, доминирана от един хранителен компонент).

Денонощната активност на хомяците се влияе от сезона и пола на животните. Обикновено са по-активни рано сутрин и привечер, но женските и малките може да са активни и през целия ден.

През есента хомякът прави запаси от различни житни култури, царевича, картофи, цвекло, слънчоглед и гр., като запасите могат да достигнат до 16 kg.

Обикновено търси храната си в радиус 30 – 40 метра около бърлогата, но може да се отдалечи и до 700 м, за да търси предпочитана храна.

Обикновеният хомяк може да доживее до 6 – 10 г., но в природни условия вероятно не повече от 4 г. Той е един от най-големите наши гризачи и е предпочитана плячка на много видове хищни птици (белоопашат мишелов, бухал, горска ушата сова, горска улулица), а също така и на бозайници като лисици, порове и чакали.

При заплахата обикновеният хомяк вместо да бяга може да се изправи на задните крака, показвайки черния си корем и да трака заплашително със зъби. Има случаи в които скача срещу нападателя си до 1 м височина.

Добруджанският хомяк (*Mesocricetus newtoni*) е по-гребен от обикновения с тегло 70 – 130 гр., дължина на тялото до 16 см и много къса и едва забележима опашка – до 2 см. Окраската е кафяво-охреста по горната част на тялото, със светло петно около шията, гърдите са черни, а коремът е светъл.

Добруджанският хомяк е балкански ендемит и се среща само в Дунавската равнина и Добруджа (българската и румънската част).

За пръв път е съобщен от английския зоолог Алфред Нютън (Alfred Newton, 1829 – 1907) под името *Cricetus nigricans* (днес това е синоним на кавказкия хомяк (*Mesocricetus raddie*)). Описан е по екземпляр, донесен от България, уловен в царевична нива край с. Хитрино, край новопостроената железопътна линия Русе – Варна. Това е първата ЖП линия в днешната територия на България, завършена

през 1866 г. Конcesията е дадена от султан Абдул Меджид I, а строителството се изпълнява от английската фирма „Уилям Гладстон и братя Бъркли“. Това обяснява и пътя на добруджанския хомяк до колекциите на зоологическия музей в Кеймбридж (Англия), където се пази до днес. По-късно немският зоолог Алфред Неринг (Alfred Nehring, 1845-1904) го отделя в нов род и описва вид, различен от останалите средно големи хомяци, срещани се в Кавказ и Средна Азия.

В следващите години видът е бил регистриран случайно по време на фаунистични проучвания из страната или е установяван в хранителни остатъци на различни видове сови. През последните няколко години видът бе установен в хранителни материали от сови в Юго-източна България, но само с единични случаи. Изглежда, че това са остатъчни (реликтни) популации, които обаче са изолирани от тези в Северна България.

В края на плейстоцена видът е бил широко разпространен на Балканите – срещал се е в Турция, Гърция, Сърбия, Румъния като е достигал и до Северна Италия. След което, вероятно с промяната на климата и последвалите изменения на растителността, видът изчезва от западната и южната част на полуострова. Въпреки това през холоцена добруджанският хомяк все още се е срещал на Витоша и Родопите и все още е бил един от обикновените видове в сообществата на гребни бозайници в Северна България (субфосилни материали от храната на сови).

Добруджанският хомяк днес се среща основно в обработваеми площи – люцер-

Добруджански хомяк (*Mesocricetus newtoni*) (сн. Недко Недялков, 2021)

ни и различни житни култури и по-рядко в синори и степни местообитания. Изглежда, че видът през последния век не е бил многочислен у нас. Има само едно съобщение от 50-те години на миналия век, когато добруджанският хомяк се е размножил и е причинил щети по културите в Добричко. От това време има и съобщение от съседна румънска Добруджа за масово размножаване на хомяка. Добруджанският хомяк вероятно се размножава 2 – 3 пъти в година в периода между май и юли, като ражда 6 – 14 малки.

Биологията и екологията на вида са слабо проучени. Вероятно зимата изкарва в непълна хибернация, като може да се събужда и храни от складираните запаси. Прави запаси до 3 кг. от различни житни и бобови култури, а също така царевица и слънчоглед. Събужда се в началото на март.

Като останалите представители от род *Mesocricetus* и нашият добруджански хомяк не е агресивен (за разлика от обикновения хомяк), а е доста спокоен и кротък и при улов дори не прави опити да хапе. Става жертва на някои видове сови – бухал, кукумявка, забулена сова, горска улулица и горска ушата сова, но в сравнение с останалите гризачи винаги е с ниска численост.

Сивото хомяче (*Nothocricetulus migratorius*) е най-гребният от трите вида наши хомяци. Външно много наподобява обикновената полевка, но е с доста по-къса опашка и сива окраска по гърба и бял корем. Тялото е с дължина до 128 мм, с опашка до 37 мм и тегло до 50 гр. Сивото хомяче се среща на голяма

Това е първата регистрация на добруджански хомяк у нас (Музей по зоология в Кеймбридж, Англия, сн. Недко Недялков)

територия, простираща се от Балканите на запад до Монголия и Китай на изток. В този обширен ареал се среща в различни местообитания – от тревисти степи до полупустини, обработваеми земи, а също така и в човешките жилища. В Централна Азия и Кавказ сивото хомяче може да обитава населени места и високи жилищни блокове, като в някои години може да превишава числеността на домашните мишки. Среща се от морското равнище до 4300 м.н.в. в Памир. България (а и Балканите като цяло) се намира в западната периферия на ареала на вида и вероятно затова той е с ниска численост тук.

Видът е открит случайно от български зоолози през 1959 г. при фаунистични проучвания на гребните бозайници в Югоизточна България (в района между Бургас и Свиленград). Няколко години по-късно е установен и в Северна България – около град Добрич. Това са първите и последните уловени екземпляри у нас. През следващите години неговата съдба остава неизвестна, докато не

Сиво хомяче (Nothocricetulus migratorius) – най-малкия наш хомяк (сн. Михайл Русин)

бива „преоткрит“ отново в погачки на различни видове сови, но само от района на Югоизточна България.

Храни се с различни семена от житни треви и култури, но също така госта често си похапва и безгръбначни животни – бръмбари, скакалци и дори скорпиони. Обикновено търси храната си около своя дом в радиус от 40 – 60 м., но при липса или оскъдност, може да се отдалечи до 120 м. (и дори до 500 м.).

Сивото хомяче не изпада в хибернация през зимата, но е с госта намалена активност, затова не прави големи запаси (до около 800 г.), които използва през неблагоприятната част на годината. Има данни, че размножаващите се женски правят малки запаси до 200 г. през лятото. Бременността продължава около 11 – 13 дни (една от най-кратките сред плацентните бозайници), като може да се размножава няколко пъти (3 – 6) през годината. Ражда до 11 (средно около 5 – 7) напълно голи, слепи и безпомощни малки, които бързо нарастват и след 3 седмици могат да станат самостоятелни.

Видът е изключително рядък у нас, не е улавян повече от 60 г. Данни за неговото съвременно разпространение се основават на намерени негови костни

остатъци в погачки на сови (бухал, забулена сова и кукумявка) и царски орел. Всички видове хомяци са строго защитени у нас и са включени и в Червената книга на България (2015) в категорията „уязвим“ вид.

Парадоксално е, че едни от най-познатите и разпознаваеми животни – почти във всеки зоомагазин могат да се намерят няколко разновидности на хомяци, са едни от най-застрашените и сла-

бо проучени видове в природата. У нас и трите вида хомяци са изключително редки и слабо проучени. Почти липсват данни за тяхната биология, екология и местообитания, което е и пречка за вземане на адекватни мерки за тяхното опазване, а проблемите около хомяците не са малко. Популацията на обикновения хомяк у нас е изолирана от останалите съседни популации – тези в Румъния и Сърбия. Те са разделени от стотици километри, което е пречка за обмен на генетичен материал между тях. Това прави малките и изолирани популации изключително уязвими и застрашени от изчезване.

Една от основните причини за уязвимостта на хомяците в природата е загубата на естествени местообитания – различните видове степи и открити хабитати, които през средата на миналия век са обърнати в обработваеми земи. Тази промяна става особено видима след втората половина на XX век, когато в селското стопанство навлиза все повече моторизирана техника за обработка на земята, масово достъпни стават и рогентицидите.

Съвременното земеделие е свързано с ненаситно увеличаване и окрупняване

на обработваемите площи и отглеждане на все повече монокултури (рапица, царевица, слънчоглед). Това значително намалява разнообразието на местообитания и достъпна храна за хомяците.

Освен това популациите, които са изолирани и фрагментирани, са по-чувствителни към малки изменения на средата – от антропогенен характер или вследствие на други биотични или абиотични фактори. Вероятно хищничеството и конкуренцията с други бозайници също имат ключово значение. Например през 70-те години на XX в., изследователи намират в бърлога на сив плъх в румънска Добруджа остатъци на около 40 добруджански хомяка! Сивият плъх, за разлика от черния плъх, може да живее цялостно в природни условия далеч от човешки жилища, където се изхранва с разнообразна храна.

Има данни за изчезнали популации и за драстично намаляване на числеността (сравнителни данни от храната на сови) на обикновения и добруджанския хомяк. Присъствието на сивото хомяче в Северна България не е потвърждавано повече от 60 г.

Нашите дивни хомяци са изправени пред много сериозни предизвикателства и заплахи. Добруджанският хомяк е ендемичен вид за Балканския полуостров и не се среща никъде другаде в света, непостижимо ще е да загубим

Д-р Негко Негялков е завършил „Екология“ в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. През 2014 г. защитава дисертация по зоология към Национален природонаучен музей – БАН, в момента е уредник на Палеонтологичен музей „Д. Ковачев“ – Асеновград, филиал на НПМ-БАН. Научните му интереси са свързани с проучване и опазване на дребните бозайници в България и Палеарктика, а също така и с изследване хранителната биология на различни видове хищни птици и сови.

едно такова уникално природно богатство.

Необходими са наистина спешни мерки за опазването на хомяците и възстановяването на техните популации. ■

Нашата благодарност

Редакцията на списание „Природа“ изразява дълбока благодарност на нашия колега акад. Ячко Иванов за неговата инициатива и принос за абонирането лично от него на 22 училища и 2 читалища в област Монтана – неговия роден край.